

ganizaciju. Ponekad takav utjecaj izazove snažne pozive na tradiciju. (To je vidljivo u nekim azijskim i islamskim zemljama Orijenta u kojima oživljava fundamentalizam: razlike u gospodarskom razvoju i kulturno uvjetovanoj slici ponašanja. Nije sasvim bez razloga zašto je i u tranzicijskim zemljama oživljena tradicija). Interesantna je ova rečenica: »Tko ne zna otkuda dolazi, tko je on, ima problema da sam sebe definira i stoga probleme da se samoorganizira, dakle da samoodgovorno djeluje, da pronade svoj vlastiti put«.

Ernst-Otto Czempiel problematizira pitanje zahtjevnih kriterija na početku 21. stoljeća. Odbacuje tezu po kojoj onaj tko želi mir, mora pripremati rat. Nasuprot njoj on kaže da je ispravna teza. »Ako želiš mir, pripremaj ga.« U tom smislu navodi nekoliko bitnih zahtjeva koji su nužni za perspektive vanjske politike. To je prije svega mir za koji je naročito važna činjenica da su nacionalne države u drugoj modernoj zadržale svoj suverenitet i djeluju u međunarodnoj politici. Država je objekt, ali i subjekt globalizacije. Zatim, problem sigurnosti. Sigurnost treba razumjeti kao procesni obrazac međunarodnog sustava, kao sposobnost za obranu bez da se primijeni vojna sila. U članku se raspravlja o uzrocima nasilja i uzrocima mira. Na kraju kaže da je mir projekt društvenoga svijeta (*Gesellschaftswelt*) kojeg će u konačnici moći samo društva provesti.

Ivan Cifrić

Alain Lipietz

**DIE GROSSE TRANSFORMATION DES
21. JAHRHUNDERTS**

Ein Entwurf der politischen Ökologie

Westfälisches Dampfboot, Münster, 2000, 184 str.

Od sedamdesetih godina ekološka kriza prihvaćana je kao termin koji označava neprimjeren čovjekov odnos prema (prirodi) okolišu s poznatim ekološkim (i so-

cijalnim) posljedicama, i koji signalizira da se ne smije nastaviti takva situacija, na takav »stari način«. Istodobno ona znači da se još ne zna način kako nastaviti. Od tada je ekološka kriza poprimila globalne razmjere koji će se nastaviti i u 21. stoljeću. Prema Worldwatch Institute (Washington) u 21. stoljeću će se nastaviti sljedeći trendovi: povećanje globalne temperature; snižavanje razine podzemnih voda; smanjivanje oraničnih površina po stanovniku; izlovljavanje ribe u morima; smanjivanje šumskog pokrova; opadanje raznolikosti živih vrsta; porast (blagi) svjetskog stanovništva; povećanje nezaposlenosti; povećanje razlika između bogatih i siromašnih u svijetu i takvih razlika unutar zemalja; porast broja regionalnih vojnih konflikata; povećanje koncentracije ekonomske moći i sve veći utjecaj globalnog financijskog tržišta.

Globalne tendencije ekoloških problema zahtijevaju i globalni odnos u pristupu njihovom rješavanju, ali ne kao svakog od pojedinih problema nego u kompleksnom pristupu kao što je koncept održivog razvoja, koji je izazvao niz kritičkih i polemičkih tonova. Pa ipak, taj koncept još uvijek nema neku adekvatnu i bolju koncepcijsku soluciju, pa zaslužuje da se i dalje dorađuje i kritički preispituje.

Koncept održivog razvoja prihvaćen je na Konferenciji UN-a o okolišu i razvoju (UNCED) u Rio de Janeiru 1992. godine. O postignućima u primjeni koncepta održivog razvoja raspravljalo se i na Konferenciji UN-a u Johannesburgu 2002. godine (*Rio + 10*), koja je pokazala vrlo mršave rezultate, tj. da se Rio-proces ne zbi-va onako kako se optimistički zamišljalo. Teško je i pomisliti da bi se moglo nešto ozbiljnije dogoditi u desetogodišnjem razdoblju s obzirom na stanje svijeta, odnosno svjetski poredak koji se nije izmijenio. Nisu se dogodile niti značajnije pozitivne promjene u odnosima razvijenih i nerazvijenih zemalja, Sjevera i Juga. Štoviše, razvojni jaz se povećao, a sukobi u svijetu su nastavljeni. I ne samo to, eko-

loški problemi su ostali na istoj zabrinjavajućoj razini, a neki su se i povećali – primjerice, klimatske promjene, povećanje stakleničkih plinova, ugroženost vrsta.

To nas upućuje na pomisao da je potrebno možda preispitati koncept održivog razvoja. Koncept održivog razvoja nije niti kuharica niti dogma da se ne bi mogao ili trebao doradivati. Vjerojatno je jednostavnije i komformnije preispitati koncept ili ga primijeniti i prije nego je pokazao (možda i zbog drugih razloga, a ne samo konceptualnih) neke pozitivne rezultate. Za neke bi bilo prihvatljivije tako postupiti držeći se devize: Ako teorija ne odgovara praksi, tim gore po teoriju. No, moguće je i drugačije postupiti, prihvaćajući sizifovski teret. Naime, tako da se praksa svjetskog poretka dovodi u pitanje, prihvaćajući devizu: Ako praksa ne odgovara teoriji, tim gore po praksu. Prvi pristup bio bi prihvaćanje kontinuiteta razvoja svjetskog poretka i neupitnosti politike glavnih aktera s vodećim (neo)liberalnim idejama, po kojemu se konstrukcija svjetskog poretka zbiva sukladno njihovim interesima, a ne interesima svijeta. Drugi pristup je mnogo teži i dugoročniji. Kao neki radikalni, »revolucionarni« pokušaj on je gotovo nemoguć. Pitanje je koliko su promjene stvarnosti moguće kao reforma politike glavnih aktera koja bi se odrekla nekih prednosti i pogodnosti koje ima pred ostalim, nerazvijenim svijetom. Zato zahtjev za preispitivanjem koncepta održivog razvoja može imati svoje stvarno opravdanje ako se preispituje i postojeća praksa.

Zato se može reći da su vizije nerazvijenih ostale u granicama njihovih dotadašnjih težnji za postizanjem većeg stupnja razvijenosti, dakle, slijedenja razvojnog puta razvijenih zemalja. To znači da je njihov optimum vizija stao i ostaje na prilagođavanju uvjetima i strukturnim promjenama. Ova teza znači i buduću, a možda i trajnu nejednakost svijeta. S druge strane nisu niti razvijene zemlje pokazale veću

spремnost za korekciju svojih stajališta o svjetskoj neravnoteži. Koliko i jesu, to je više deklarativno i u interesu njih samih, a manje u interesu svijeta kao cjeline. Tako je do danas ostala suprotnost **razvijeni–nerazvijeni, Sjever–Jug**. Rio–proces je zasjenjen s problemom 11. rujna 2001. Ekološka i razvojna pitanja »zasjenjena« su aktualnim i ozbiljnim problemom – svjetskim terorizmom i sigurnošću u svijetu.

To je također utjecalo da se prema okolišu ne odnosi s novom vizijom nego se ekološki problemi reduciraju na prirodno-znanstvena i tehnička pitanja zaštite okoliša, odvojena od ne manje socijalnih problema. Tako se na neki način doživljava i sam pojam okoliša u redukcionističkoj »zaštitarskoj« varijanti, a ne u svojoj njegovoj kompleksnoj povezanosti s kulturom i čovjekovim socijalnim perspektivama.

Lipietz konceptom političke ekologije želi upozoriti da je potrebno integralno promatrati odnos čovjeka prema okolišu, što znači da se o pitanju ekoloških perspektiva čovječanstva (čovjeka kao vrste) ne može ozbiljno raspravljati ako se diskurs usmjeri na zaštitu okoliša ili pak na urgentna, ali odvojena pitanja kao što su klimatske promjene, stanje ozonskog omotača itd., a zanemari čovjekova privredna aktivnost. Upozoravajući na to, Lipietz u svojoj osnovnoj ideji antropološki utemeljuje političku ekologiju, približava se Marxovu shvaćanju odnosa čovjeka i prirode.

U tom kontekstu – socijalnih i ekoloških pitanja svijeta, svjetskog poretka i globalne politike – treba promatrati Lipietzova razmišljanja o pitanjima budućnosti čovječanstva, poglavito u 21. stoljeću.* Knjiga se oslanja na neke autorove ranije objav-

* A. Lipietz je francuski ekonomist. U ovom časopisu prikazana je njegova knjiga: **Berlin, Bagdad, Rio – 21. stoljeće** je počelo. Naslov originala *Qu'est-ce l'écologie politique? La Grande Transformation du XXIe siècle, La Découverte et Syros, Paris, 1999.*

ljene knjige i publikacije u kojima se bavi problemom teoretskih osnova zelene, ekološke politike. Knjiga je sadržajno podijeljena u šest poglavlja: 1. *Od ekologije prema održivom razvoju*; 2. *Krajolik, etika i politika*; 3. *Temelji za povijest ekoloških kriza*; 4. *Reguliranje lokalnih ekoloških kriza*; 5. *Radi se o tome, da se uopćenosti (Verallgemeinerung) lokalnih kriza dovede u stanje mirovanja i svjetsko gospodarstvo pripitomi*; 6. *Globalne ekološke krize, posebice učinak staklenika*. Na kraju je opsežan pogovor Otta Wolffa pod naslovom: *U velikoj krizi biti globalno djelatnan*.

Lipietz drži da odgovor na globalne ekološke probleme daje **politička ekologija**. On polazi od shvaćanja okoliša kao triju uzajamno povezanih dimenzija: pojedinca, ljudske djelatnosti kao organizirane djelatnosti ljudske vrste i promjene okoliša(16).

Okoliš je promjenjiva kategorija. Okoliš od prvotnog prirodno oblikovanog krajolika, krajolika »po sebi«, postaje kulturni krajolik koji ima svoj izgled, svoje »lice«. Ono nastaje kao posljedica ljudske djelatnosti u kojoj se zbiva istodobno interakcija pojedinaca. Okoliš postaje krajolik onda kada se nacrt ljudskog djela otjelovljuje u prirodi, estetski prosuđuje i postavljaju etička pitanja: s kojim pravom ga čovjek mijenja(30). Izgled krajolika je ključni za etički problem – individualne, socijalne i ekološke etike. »Lice«, izgled krajolika kaže nam: »ne ubij«, odnosno ne uništavaj. Lipietz upozorava da je priroda (okoliš) izvor bogatstva, a ne rad. Jer, rad je – citirajući Marxa – samo izvanjski oblik prirodne snage, ljudska radna snaga.

Krajolik nije vezan niti za pojedinca niti za jednu generaciju niti za jednu aktivnost, niti za racionalno koordinirano djelovanje. On je više rezultat mnogih nekoordiniranih aktivnosti (32/3) uključujući i prirodu. Tako (kulturni) krajolik od prije nekoliko tisuća godina postaje za kasnije generacije prirodni krajolik u kojemu se

nalaze i ruine nekadašnjih građevina, odnosno kulture.

Što je politička ekologija za Lipietza? Politička ekologija je ekologija ljudske vrste. Ona je povezana sa čovjekovom aktivnosti na prirodnoj predmetnosti. »Predmet znanstvene, odnosno prirodne ekologije je trojak odnos (*Dreieckbeziehung*) između pojedinaca neke vrste, organizirane aktivnosti vrste i okoliša ove aktivnosti. Okoliš pritom tvori isto toliko rezultat kao i pretpostavku te aktivnosti a to znači preživljavanja vrste. Time se zatvara ovaj trokut« (13). Politička ekologija je znanost o čovječanstvu (15). Ona je društvena znanost koja se ne može reducirati na probleme okoliša, proizvodnje, potrošnje, načina života itd., pa zato govori o trokutu pojedinac, aktivnosti i okoliš. Osim toga što je društvena znanost, Lipietz drži da je politička ekologija društveni i politički pokret transformiranja realnog stanja ljudske ekologije. Ekološka politika je društvena politika. Zato je za nju važna politika i etika – težnja za više harmonije, autonomije, solidarnosti i odgovornosti. Njezino je polazište ekologija (*logos* – misao, upotrebnost vrijednost) i ekonomija (*nomos* – pravilo, kvantitativna mjera) (16).

U dvadesetom stoljeću može se promatrati razvoj krize povezan s napretkom. Drama dvadesetoga stoljeća je u tome što napredak sve više nastupa kao prijeteća opasnost: Auschwitz, Hirošima, Černobil, ozonski omotač itd. (46) Ekološke krize su društveno uvjetovane jer je odnos čovjeka i teritorija posredovan društvenom organizacijom. Povijest ekoloških kriza povezana je s povijesti društ(a)va. (46)

Kako Lipietz definira ekološku krizu? Ekološka kriza dvostruko se shvaća. S jedne strane to je stanje u kojemu se više ne može nastaviti na stari način, a s druge strane još se ne zna kako raditi ubuduće. (47) Na globalnoj razini to je, dakle, stanje koje ugrožava cjelokupnu čovjekovu kulturu: od tehnologija do duhovnih moći

konstruiranja vizija budućnosti. To je stanje proturječja koje može iznjedrati neke pozitivne velike pomake, a može dovesti i do velike katastrofe. Lipietz je optimist. Ekološka kriza nema samo negativne učinke za okoliš i društvo. Ona nosi i nešto pozitivno. U povijesnom pogledu ekološke krize bile su poticaji novim rješenjima. U paleolitu je najbolji lovac ujedno i vođa skupine. Nakon paleolita čovjek postaje sjedilac, stvara društvo i društvenu organizaciju – podjelu rada, organizira poljoprivrednu proizvodnju da kompenzira nestašice. Vođa nije najjači, nego skupina koja vlada. (49) Nestašica hrane potakla je primjenu željeznog pluga. Proizvodnja krmiva omogućila je uzgoj stoke i poboljšanje života ljudi. To je bila neka vrsta revolucije unutar neolitske revolucije. Vladajuće elite su u nekim slučajevima toliko iscrple stanovništvo i okoliš da je došlo do migracija ili masovnog umiranja zbog bolesti i iscrpljenosti (kod Maja je privreda koncentrirana na izgradnju hramova i gradova; u Europi vlast vodi ratove i iscrpljuje selo i poljoprivredu. Od sredine četrnaestoga stoljeća stanovništvo se smanjivalo, pa se Europa demografski oporavila tek nakon dva stoljeća).

S obzirom na globaliziranje ekološke krize i na činjenicu da je čovjekov okoliš postao cijeli planet, politička ekologija se danas zanima za globalnu budućnost čovjeka – za globalne aktivnosti i globalnu politiku harmonije života ljudske vrste s okolišem. U tom pogledu politička ekologija traga za rješenjima ne samo lokalnih ekoloških kriza nego i globalne krize(90) koja nastupa 1980-ih godina (kisele kiše, razaranje ozonskog omotača, porast učinkovitosti staklenika). Lokalnom ekološkom krizom naziva one na nacionalnoj ili regionalnoj razini, a globalnu krizu onom koja ostavlja posljedice na različitim točkama Zemlje. Lokalne krize obično ugrožavaju i njezine prouzročitelje dok globalnom krizom obično nisu ili su manje ugroženi njezini prouzročitelji(90). Jedna od stalnih posljedica ekoloških kriza jesu eko-

loške migracije koje u ljudskoj povijesti nisu nikada prestale. Ekološke migracije nastaju zbog ograničenih resursa i povećanja stanovništva na nekom prostoru, danas na planetarnoj razini. Ekološke migracije nisu, dakle, samo migracije iz razloga zagađenosti okoliša, nego iz razloga nepodnošljivih ili smanjenih mogućnosti života na nekom prostoru. One su najuže povezane s kategorijom rada, ljudske prakse i njezinim oblicima kulture i duhovne refleksije u širem smislu tog pojma. Možda će se nastaviti kao kolonizacija nekoga planeta, nadajući se da će tako ljudska vrsta preživjeti stvaranjem novog potpuno umjetnog okoliša na susjednom planetu (primjerice, ideje o stvaranju umjetne atmosfere i kolonije na Marsu).

Što bi bila **velika transformacija 21. stoljeća** kako se to ističe u naslovu knjige. Lipietz polazi od teze da promjene u svjetskom poretku nisu moguće ako se ne promijeni odnos prema okolišu i ako se upravo na tom problemu ne dogode velike promjene. Lokalne krize (nacionalna razina) mogu se dijelom rješavati na lokalnoj razini, ali ne potpuno odvojeno od rješenja na globalnoj razini. Nerazvijeni trebaju pomoć razvijenih za ostvarivanje održivog razvoja. Oni ne bi smjeli žrtvovati svoj okoliš u ime razvoja. Pomoć je u dostupnosti čistim tehnologijama, u subvencijama razvijenih. Potrebno je partnerstvo njihovih nevladinih udruga s nevladinim udrugama razvijenih zemalja. Jednako tako sami moraju mobilizirati civilno društvo, poglavito žene. Lipietz navodi podatak da se za kuhanje, primjerice u Tanzaniji troši 30 puta više energije nego u Japanu i to samo zato što nema adekvatnih štednjaka, pa su veliki gubici energije. Jedno od rješenja štednje energije bilo bi i pomoć razvijenih u davanju 400 mil. štednjaka koje se izbacuje (izbacilo) iz kuhinje.

Lipietz drži da je nužno graditi kompromise između razvijenih i nerazvijenih. U Bangladešu je 80 puta manja produkcija CO₂ po stanovniku godišnje od one u

SAD-u. U svijetu bi bila prihvatljiva veličina emisije CO₂ od 600 kg/stanovnik/godina, s tolerancijom da se ona u razvijenim zemljama kreće od 800 do 1200 kg/stanovnik/godina. Trebalo bi prihvatiti temeljno načelo da svako ljudsko biće ima pristup zajedničkom nasljeđu čovječanstva, a atmosfera je jedno od njih.

U konture **velike transformacije 21. stoljeća** prema Lipietzovu mišljenju ulaze (121): nova planetarna čestitost (Bürgersinn), tj. jednaka prava svih građana i generacija na okoliš; aktivnosti međunarodne diplomacije da se smanje »perverznošći« takmičenja, što bi omogućilo nerazvijenima da rješavaju svoje lokalne krize.

Lipietz je optimist. Zahtijeva promjenu postojećeg stanja na pretpostavkama koje definiraju pristup koji naziva politička ekologija. S jedne strane ona je znanost, a s druge socijalni i politički pokret. Daje povijesne argumente za optimizam u ekološkoj krizi. Naravno, pretpostavlja potrebnu »zajedničku borbu za spašavanje naše zajedničke budućnosti« koja nije samo pitanje financijske solidarnosti. »Prije svega ona je pitanje spoznaje u smislu 'bratskosti' između naroda i kultura.« (126)

S obzirom na stanje ekološke krize, a koja je ujedno i socijalna kriza, Lipietz drži da će se u svijetu razvijati dvije struje u političkoj ekologiji kao širokom pokretu: socijalizam i ekološki pokret. (61) On vjeruje u ideje pokreta kao snage koji može oblikovati novo stanje svijeta kao izlaz iz krize. Vrijednosti »stare ljevice« kao što su »sloboda«, »jednakost« i »bratstvo« koje se danas najčešće implementiraju u diskursu o pitanjima »autonomije«, »solidarnosti« i »odgovornosti« (44). Cijela zapadnoeuropska civilizacija treba se mijenjati i to tako što će odnos između društva i okoliša razviti rad, koji će kao stvarna ekološka privreda razvijati postojeću praksu, tj. stvarni rad (i njegovo poimanje) prelaziti u »rad zajednice kroz zajednicu za zajednicu.« (66) To bi, prema Lipietzovu mišljenju, bila »paradigmatska revolucija« – promjene prema predodžbi o tome što je dobro, pravedno i moralno. Sila je načelo diktature, a vrlina načelo demokracije. Za to, svjestan je Lipietz, treba vremena, ali i dobre volje i građanske čestitosti (66).

Ivan Cifrić